

en biblioteek. In 1896 het die Regering dit egter goed gevind om 'n gedeelte van die destydse Staatsdrukkery, grensende aan Kerkstraat in te rig as Staatsbiblioteek sodra die drukkery na 'n nuwe lokaal verhuis het.

Tussen twee en drie duisend nuwe boeke is met die beskikbare fondse aangekoop. Uit 'n maandelikse verslag van 1894 blyk dit dat die getal intekenare op 191 te staan gekom het. Verskeie skenkers het mildelike skenkings in die vorm van boeke gedoen waarvan dr. Engelenburg, regter Ameshoff, en die „Sweden Borgian Society of London” die belangrikste was. Die totaal van 12,300 boeke is volgens afdelings ingedeel as letterkundig, godsdienstig, geskiedkundig, reisbeskrywend, biografies, wetenskaplik en ensiklopedies van aard, terwyl daar ook 'n afdeling was vir boeke oor sosiale aangeleenthede en boeke met betrekking op Suid-Afrika.

In die biblioteek is die volgende onderskeidings gemaak:

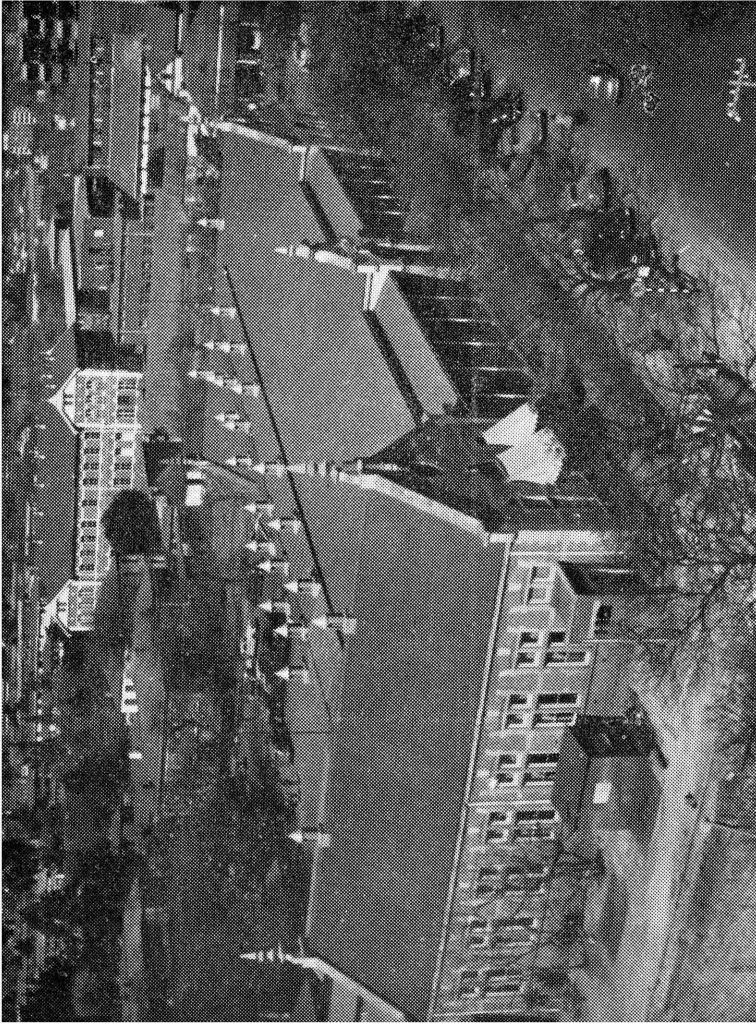
1. 'n Naslaanbiblioteek toeganklik vir alle lede van die Publiek.
2. 'n Rondgaande biblioteek vir gebruik deur intekenare binne die grense van Pretoria. Boeke kon vir 14 dae in bruikleen geneem word na betaling van £1 ledegeld en 'n deposito van 7/6 as vergoeding vir moontlike verliese.
3. 'n Biblioteek vir plattelandse lede. Boeke kon tot 30 dae in bruikleen geneem word teen verhoogde leningstariewe.
4. 'n Algemene leeskamer waarin tydskrifte en dagblaie wat nie uitgeleen is nie, gehou is vir naslaandoeleindes.

Met die uitbreek van die oorlog in Oktober 1899 het die Regering begrypenderwys sy finansiële steun onttrek. Die beskikbare kapitaal was op verre na nie genoeg vir die voortgang nie, gevolglik is 'n reorganisasie beplan. In hoofsaak het dit daarop neergekom dat die Regering volle beheer oor die biblioteek moes oorneem met die volgende voorgestelde afdelings:

1. 'n Departement van Staatsargiewe waarin alle boeke en pamflette met betrekking tot die geskiedenis van die land en sy bevolking gehuisves word.
2. 'n Naslaanafdeling toeganklik vir alle navorsers.
3. 'n Leeskamer vir alle lede van die publiek.

Ongelukkig kon hierdie beplande reorganisasie nooit tot sy reg kom nie. In Junie 1900 hys die Britse magte die simbool van Britse Imperialisme op Kerkplein en daarmee eindig dan ook die beheer van die Z.A.R.-regering oor die Staatsbiblioteek. Nuwe hande sou voortaan die leisels vat. Al gou is die ondoeltreffendheid van die gebou ingesien en daadwerklik tot die beplanning van 'n geskikte gebou oorgegaan. Engels sou voortaan die landstaal wees. Gevolglik is by die aankoop voorkeur aan Engelse boeke gegee. Onmiddellik is 'n volledige stel Imperiale Blouboeke tot die boekery gevoeg.

STEPH. J. SCHOEMAN.

DIE STAATSMODELSKOOL. So pas as Historiese Gedenkwaardigheid geproklameer. 'n Spesiale woord van dank teenoor dr. Willem Punt vir sy jarelange en rustelose bemoeiinge in hierdie verband. Mag hy as Direkteur van die Stigting Simon van der Stel daarin slaag om ook nog baie ander histories-belangrike geboue van piëteitlose slopershande vir die nageslag te red. Op die agtergrond (in Visagiestraat) die eertydse „Staatsmeisjesschool” (tans die „Hamilton School”).

DIE „STAATSMODELSKOOI” IS ’N SIERAAD VAN DIE 19e EEUSE ARGITEKTUUR

’N **B**AIE mooi voorbeeld van die skoolargitektuur uit die dae van die voormalige Zuid-Afrikaansche Republiek is die „Staatsmodelskool” digby die middestad in Pretoria.

Argitektonies word dit as ’n sieraad beskou en dit is ’n waardige verteenwoordiger van die laat 19e eeuse Wes-Europese boustyl.

Benewens baksteen is van plaaslike sandsteen gebruik gemaak om ’n harmoniese geheel te skep. Die gebou is baie goed beplan en die lugreëling op die dak is tiperend van daardie dae.

Die opbou en ontwikkeling van die Christelike en Nasionale onderwys in die voormalige republiek was ’n moeisame en langsame proses, ’n ontwikkelingsgang wat deur staatkundige veranderinge meer as een keer onderbreek is, maar in die negentiger jare van die vorige eeu gelukkig weer bespoedig is.

So word die jaar 1896 gekenmerk deur die oprigting van verskillende monumentale skoolgeboue in Pretoria. Die vooruitgang op dié gebied was so opmerklik dat „De Volksstem” in ’n spesiale hoofartikel op 26 Junie 1896 daarop wys dat die owerheid in die laaste paar jare geen middele gespaar het om die volk se behoefte vir opvoeding en onderwys te bevredig nie.

Die koerant het die hoop uitgespreek „*dat Pretoria de vuurhaard zal worden van de intellectuele beweging der Afrikaners, kortom dat de staat eerlang het middelpunt zal wezen van de ontwikkeling en opbloeiing van het genie van het Afrikanerdom.*”

Die „Staatsmodelskool”, geleë in Van der Waltstraat tussen Schoeman- en Skinnerstraat, is opgerig teen ’n koste van ± £14,500 en was ontwerp vir tussen 350 en 400 leerlinge. Dit is ontwerp deur argitekte van die Z.A.R. se „Departement van Publieke Werken”, waarvan Sytze Wierda sedert 1877 die Hoof was.

Afbeeldings uit die tyd van die oprigting van die „Staatsmodelskool” toon dat die gebou uitwendig weinig veranderings ondergaan het sedert dit op 19 Januarie 1897 in gebruik geneem is. Die owerheid het twee ideale in gedagte gehad toe hierdie skool gebou is. Nie alleen moes die gebou vir die opleiding van toekomstige onderwysers dien nie, maar dit sou ook ’n modelskoolgebou word, ’n voorbeeld van wat die regering in verband met die bou van skoolgeboue voor oë gehad het.

Die skool het gebloei en die gehalte van die onderwys was uitstekend. Enkele van die oudleerlinge van hierdie skool lewe vandag nog en die Genootskap Oud-Pretoria sal graag van hulle wil verneem.

Die Tweede Vryheidsoorlog het die onderwys in Pretoria van die begin of ontwrig. Sowel die onderwysers as die leerlinge het of kommandodiens

of ander werksaamhede in verband met die veranderde omstandighede begin verrig. Die owerheid het besluit om die skool te sluit.

Dit het toe gedien as tydelike verblyfplek vir 'n aantal Britse krygsgevangenes. Een van die gevangenes was die voormalige Britse premier, sir Winston Churchill, wie se ontsnapping uit die gebou elders in hierdie uitgawe beskrywe word.

Na die Tweede Vryheidsoorlog is die skool heropen en tot betreklik onlangs het die eerbiedwaardige ou gebou nog as skool diens gedoen. Tans huisves dit die biblioteek van die Transvaalse Onderwysdepartement. Die Genootskap Oud-Pretoria beywer hom reeds geruime tyd daarvoor om die „Staatsmodelskool” tot 'n nasionale monument verklaar te kry—'n jarelange ideaal wat binnekort verwesenlik sal word met die aanbring van die gedenkplate teen die mure van die gebou.

F. C. CALITZ.

(Met erkenning aan Die Vaderland, 1/8/59)

Die Staatsmodelskool as Historiese Gedenkwaardigheid geproklameer.

DIE proklamering van die „Staatsmodelskool” as 'n historiese gedenkwaardigheid is op 8 April deur die Departement van Onderwys, Kuns en Wetenskap in die Staatskoerant aangekondig.

Hierdie geskiedkundige skoolgebou wat in 1896 voltooi, maar eers in 1897 in volle gebruik geneem is, staan op die hoek van Skinner- en Van der Waltstraat.

Dr. Willem Punt, lid van die Historiese Monumentekommissie, Direkteur van die Stigting Simon van der Stel en bestuurslid van die Genootskap Oud-Pretoria het op 8 April aan „Die Transvaler” verklaar dat die proklamering van die gebou beteken dat geen verandering aan die gebou aangebring kan word nie en dat dit ook nie gesloop kan word nie sonder die amptelike toestemming van die Historiese Monumentekommissie.

'n Geskikte plaat waarop die geskiedenis van die gebou kortliks meegedeel word, asmede die amptelike wapen van die H.M.K. sal nou op die gebou aangebring word.

DIE STAATSMODELSKOOI

1.—DIE TREK NA DIE NOORDE.

Kinders van die Wildernis.

TOE die eerste voortrekkers in 1836 hul van die Kaapkolonie losgeskeur en na die noorde begin trek het, was dit nie 'n ydele gril of aangebore treksug nie, nee, daarvoor was die erfenis van die vaders vir hulle

te kosbaar om op die wyse hul kinders te beroof van wat eendag hul erfenis sou wees. Tog het hulle, want die verblyf in die kolonie onder knegskap en verdrukking het onuithoudbaar geword en daarom het die roepstem ook gekom — liewer die wildernis in waar groter gevare dreig. En so het die trek van die stoutmoedige emigrante die donker gevaarlike toekoms in begin met die Bybel as hul rigsnoer. Die trek was lank en die gevare ontsettender as wat die Trekkers in hul verbeelding ooit kon dink; onbeskryflik was hul lyding onder die woeste barbare; maar God het hul Leidsman gebly.

In die kolonie het menige die skouers medelydend opgehaal en gewonder wat van die swerweling en hul kinders sou word. Sou die arme kinders, so vêr van die beskawing, as wilde barbare groot word? Maar die leiers van die Trekkers was besiel met ideale en vaders en moeders het elk hul verpligtinge teenoor die kinders besef: „Onze kinderen, die eenige schat, die ons op aarde is gelaten, wij zullen ze koesteren, liefhebben als den appel onzer oogten, hen onder tucht houden, opvoeden met alle middelen, die ons ten dienste staan”.¹⁾

Met geringe middele tot hul beskikking is dan ook wonders verrig. Leesboeke, bybels, musiekinstrumente, alles, is gebruik om die kind in die wildernis op te voed; om sy God lief te hê; eerbied aan oues van dae te betoon; gehoorsaamheid en wette na te strew; ens. Die kind is nooit verwaarloos nie, hoe gebrekkig ook die onderwys was. Die seuns het van hul vaders wamakery, smeewerk, saalmakery, timmerwerk, ens geleer, terwyl die meisies aan hul moeders toevertrou is met kleremakery en huishoudelike aangeleenthede. Nooit was hulle ledig nie. Die ouers het besef dat ledigheid die oorkussing van die duiwel is en tereg kan die vraag gestel word: „Het die teenwoordige geslag 'n beter karakter as wat die ‚kinders van die wildernis’ openbaar het”?

„Meesters van swak allooi.”

IN 1852 word Transval onafhanklik en twee jaar later volg die Vrystaat wat eerste tot kalmte en rus kom en sodoende die voortou op die gebied van onderwys neem. In die Transvaal, onder president Pretorius, begin op die vernaamste dorpe skoolgeboue verrys en plaasskole word op die afgeleë plekke gestig.

As gevolg van 'n tekort aan opgeleide onderwysers, primitiewe inrigtinge en swak fasiliteite, was die toestand egter betreurenswaardig. Op die afgeleë plaasskole het „meesters dikwyls niet van het beste allooi”²⁾ waargeneem, terwyl in die dorpskole, tydens die bewind van president Burgers en later president Kruger, van ingevoerde onderwysers uit Holland gebruik is. Dit was 'n treurige gesukkel; nogtans moet die peil van onderwys in die Republieke eerder bewonder as afgekeur word, want onder benarde omstandighede het hierdie pioniers hul bes vir die opvoeding van die jeug gedoen.

2.—'N MONUMENT IN ONS VOLKSONDERWYS.

Wet No. 1 van 1882.

DIE opbou en ontwikkeling van die onderwys in die voormalige Suid-Afrikaanse Republieke was 'n langsame en langdurige proses, 'n ontwikkelingsgang wat deur staatkundige veranderings, onrus en aanskakeling van moeilikhede, meer as eenkeer onderbreek is, maar in die negentiger jare van die vorige eeu bespoedig is. Die uitbreek van die Eerste Vryheidsoorlog in 1880 het hierdie ontwikkelingsproses verder remmend beïnvloed, maar pas na die einde het die Volksraad sekere nuwere beginsels en verbeteringe in die onderwys goedgekeur en met die eerste sitting van die Volksraad in 1882 het president Kruger die bal aan die rol gesit (eintlik die Departement van Onderwys „aan die rol gesit”) en is „Schoolwet” No. 1 van 1882, gepubliseer.

Hierdie wet is 'n monument in die geskiedenis van ons volksonderwys want hierdeur het die staat sy plig ten opsigte van laer- en middelbare onderwys duidelik gestel. Waar die ouers die inisiatief geneem het in verband met die oprigting van skole, daar was die Regering bereid om so'n skool of dergelike skole te subsidieer. Die wet het o.a. bepaal dat die toekomstige burgers 'n Christelike opvoeding sal ontvang, die onderwysinrigting toeganklik sou wees vir alle burgers van die Suid-Afrikaanse Republiek en die medium van onderrig in Hollands sou geskied.

Die „Opleidingskool.”

OFSKOON die Transvaalse landsvaders teen suiwer Staatsonderwys was, het hulle gevoel dat landsomstandighede dit gebiedend gemaak het om van die aanvaarde beleid af te wyk en daarom het die Regering geroepe gevoel tot die stigting van 'n inrigting vir hoër onderwys. Hierdie inrigting sou bestaan uit:

- (i) 'n Departement vir gewone hoër onderwys, waar Grieks, Latyn, Wiskunde, Moderne Tale en Natuurwetenskappe gedoseer moet word, en
- (ii) 'n Opleidingskool met ses afdelings, o.a. 'n pedagogiese afdeling vir die opleiding van onderwysers in eksamenvakke, die opvoedkunde, skoolbestuur, ens.

Die wet is, soos reeds aangetoon, deur die Volksraad bekragtig en het geleë tot die oprigting van die „Opleidingskool”, later die „Staats-modelskool”.

Dit was veral die toenmalige Superintendent van Onderwys, ds. S. J. du Toit, wat die aanvoerwerk vir dié skool gedoen het, en het onder die bekwame leiding van die hoof, mnr. Wessel Louis, gebloei en aanvanklik in die beoogde behoeftes voldoen, behalwe vir die opleiding van onderwysers.

Die „Opleidingskool” was geleë aan Prinsloostraat, regoor die markplein, en het na heelwat lotgevalle verdwyn. In die oorspronklike skool-

gebou is 'n aantal Indiërwinkels later gevestig. Die woning van die toenmalige skoolhoof, mnr. W. Louis, wat op die hoek van Kerk- en Prinsloostraat geleë was en in die sewentiger jare as woonhuis van die staatspresident, T. F. Burgers, gedien het, het aan die „Opleidingschool” gegrens. Die historiese woonhuis het reeds jare gelede onder slopershande verdwyn.

In 1888 is ds. S. J. du Toit deur mnr. Stiemens as Superintendent van Onderwys opgevolg wat na 'n kort tydperk van 3 jaar, as gevolg van 'n gevorderde leeftyd, die tuig neerlê. Dr. Nicolaas Mansvelt word in 1891 Superintendent van Onderwys.

3.—DIE HAND AAN DIE PLOEG.

Die eerste Hoof word aangestel:

EEN van die eerste take van die nuwe Superintendent van Onderwys was om 'n nuwe wetsontwerp oor die onderwys op te stel, wat dan ook gepubliseer is in die Staatskoerant van 1 Junie 1892 as wet No. 8. Die nuwe wet het op dieselfde beginsels berus as dié van 1882, maar was meer breedvoerig en beklemtoon weereens die noodsaaklikheid om onderwysers op te lei en maak voorsiening vir die oprigting van 'n Gymnasium. Onder andere, het die Regering hom as volg oor die „Opleidingschool” uitgelaat:³⁾

„Daar de H.Ed. Regeering uit beginsel teen Staatsskolen was, was er geen grond om de oude Opleidingschool te laten voortbestaan als de eenige Staatschool in het land, daar zij thans in geen opzicht van andere scholen verschilde . . . tenzij zij in den ruimsten zin een Modelschool werd.”

Die wet het gelei tot die oornam van die „Opleidingschool” deur die „Staatsmodelschool” wat andere skole as 'n voorbeeld sou strek en wat ook as opleidingskool sou dien vir die toekomstige onderwysers. Aan die hoof van die „Staatsmodelschool” moes dus 'n bekwame persoon, bygestaan deur 'n knap personeel, wees om die leerlinge tot deeglike Christelike burgers op te voed, hulle goed voor te berei vir die Gymnasium, en flinke onderwysers daar te stel.

Hierdie onderskeiding het mnr. F. W. Wagner, 'n Hollander, te beurt geval wat in Holland deur die Gevolmagtigde Minister van die Suid-Afrikaanse Republiek, mnr. Beelearts, in kennis gestel is van sy aanstelling as die eerste hoof van die „Staatsmodelschool”.

Opening.

OP 1 Augustus 1893 is die „Staatsmodelschool” deur die Superintendent van Onderwys, Dr. N. Mansvelt, namens die regering plegtig geopen in teenwoordigheid van enkele Volksraadslede en kuratore.

Kuratore.

DIE eerste nege kuratore van die „Staatsmodelschool” was die volgende:

Dr. N. Mansvelt	—	Superintendent van Onderwys.
C. E. Schutte	—	Landdros van Pretoria.
G. A. A. Middelberg	—	Direkteur van Z.A.S.M.
M. J. Goddefroy	—	Leraar, Ned. Herv. Kerk.
J. S. S. Smit	—	Kommissaris van Spoorweë.
A. J. Postma	—	Leraar Geref. Kerk.
A. J. Louw	—	Leraar Ned. Herv. of Geref. Kerk.
A. D. W. Wolmarans	—	Lid van die Volksraad.
F. P. J. van N. Kuyper	—	Weesheer.

Personeel.

DIE onderwysers, in teenstelling met die van die gesubsidieerde skole, moes burgers van die Republiek of geneutraliseerd wees en moes ten minste in die tweede klas eksamen geslaag het, andersins sou geen permanente aanstelling verkry kon word nie tensy daar ses maande tot voldoening van die Hoof en die Superintendent onderrig gegee is. Die eerste onderwysers was onder andere:

N. Tromp	—	E. Kalt (vir die doofstom leerlinge).
O. Boersma	—	J. L. Scrutton (Engels).
G. Zonneveld	—	J. W. Fockens (Natuurwetenskappe).

As gevolg van afsterwe en uitbreiding het die volgende persone ook gedurende die periode 1893—1897, of langer, onderwys aan die „Staatsmodelschool” gegee:

A. van Bergen (gewese skoolhoof van Christiana), mej. C. A. Dreyer (assistente aan die Normaalskool), mej. C. S. Roodhuyzen (na een jaar is sy bevorder tot Directrice van die Staatsmeisjesschool”), R. de Wet, mej. J. W. Wagner, F. T. Nicholson, A. F. Harrington, A. B. van Niekerk, P. J. Möller, J. Hondius, J. Lub, J. L. Moerdijk, H. Boneschans, mej. J. F. Susan, H. Hollenbach (Kuns en Handwerk).

’n Kort oorsig — 1893 tot 1896.

1893: Met die opening van die „Staatsmodelschool” is ongeveer 122 leerlinge ingeskryf en as gevolg van ’n gebrek aan ruimte is St. I in een lokaal geplaas; St. II en die helfte van St. III in die tweede lokaal; in die derde lokaal helfte van St. III en die helfte van St. IV; en in die laaste lokaal die ander helfte en St. V. Daar was nog drie buitekamertjies waarin Engels en Natuurwetenskap onderskeidelik gedoseer is, terwyl in die derde kamer die doofstom leerlinge onderrig ontvang het. 45 beurse vir die opleiding van onderwysers en 46 gewone studiebeurse vir die leerlinge, elk van £60, is deur die Regering aan die skool geskenk. Die skoolgeld bedra 5/- tot 10/- per maand.

As gevolg van ’n toename in getalle word die meisies versoek om vrywillig na die „Staatsmeisjesschool” (vandag die „Hamilton School”) oor te gaan, wat almal doen behalwe een wat te verknog was aan haar Alma Mater. ’n Tydjie later word die skool besoek deur mnr. G. A. A. Middelberg as kurator saam met mnr. K. van Veen, sy opvolger as

Direkteur van die Z.A.S.M., en gee hul verbasing te kenne met „er een exemplaar van het vrouwelijk geslacht op nahielden”.⁴⁾ Dit is onnodig om te sê dat die dogter baie gou na die meisieskool verhuis het.

Ruimte is nog 'n groot probleem en twee van die markgeboue in Kerkstraat word gehuur en later die woning van mnr. G. R. Ockerse in Van der Waltstraat, regoor Burgerspark. Dr. Fockens moes met sy instrumente na 'n huisie op Kerkplein, waar die Paleis van Justisie tans staan, trek om daar sy vakke op Saterdag te doseer. Die doofstom-afdeling is later gesluit en die kinders is na Worcester oorgeplaas.

In Desember 1893, vier maande na die opening, vind die eerste inspeksie plaas deur Inspekteur C. de Jonge wat sy tevredenheid uitspreek maar besorg voel dat die klasse so verspreid oor Pretoria gegee moet word. Hy maak melding van die dringende behoefte aan 'n nuwe skoolgebou wat vrug afwerp, want kort hierna is die erf op die hoek van Van der Walt en Skinnerstraat met inbegrip van die „Ebenhaezerskool”, aangekoop. Laasgenoemde skool was een van die oudste skoolgeboue in Pretoria wat 'n paar jaar gelede gesloop is om plek te maak vir die nuwe gebou vir die afdeling Sensus, Statistieke en die Bevolkingsregister. Hierdie skool was in die huis van die hoof, mnr. Collins, gevestig en is later omskep in 'n staatshuis om die leerlinge van die „Staatsmodelskool” en Gymnasium te huisves. Mnr. Collins is as huisvader aangestel.

1894: Gedurende 1894 groei die getal leerlinge aan tot 226 en in die jaarverslag van die Kuratorium word daar weereens melding gemaak van die behoefte aan groter ruimte en waarderling word uitgespreek oor die aangekoopte erf. Die Hoof van Publieke Werke word dringend versoek om die planne vir die nuwe gebou te ontwerp; wat egter deur die hoof, mnr. Wagner, self opgestel is. Besorgdheid word uitgespreek oor die feit dat handarbeid en liggaamsoefeninge nog nie gedoseer word nie. Die Superintendent rapporteer in sy jaarverslag dat daar buiten die hoof en die onderwyser vir Engels, 7 assistente werksaam is, dié sover hy kan oordeel, sonder uitsondering, met ywer en toewyding hul taak verrig en ongetwyfeld die oorsaak is van die vooruitgang van die skool.

1895: In die jaarverslag word vermeld dat die skool behoorlik geïnspekteer is deur die Superintendent en die tekort aan onderwyspersoneel word betreur. Agt aspirante vir die Staatsgymnasium slaag, waarvan twee beurse ontvang. Die getal leerlinge is nou 277.

1896: In Januarie begin 'n nuwe kursus met 297 leerlinge oor 10 klasse versprei. In Maart groei die getal leerlinge aan tot 329 en verder tot 374 in Julie. Die gevolg was dat 'n nuwe gesubsidieerde skool, onder mnr. G. J. Joubert as hoof, gestig is wat die begin van die Wes-Einde-Skool is. Alle leerlinge ten weste van Markstraat (Paul Krugerstraat) word na hierdie skool oorgeplaas en daar bly 274 leerlinge oor in die „Staatsmodelskool”. Die gewone jaarlikse inspeksie is gedurende November deur Inspekteur C. de Jonge gehou, wat dan ook sy laaste inspeksie in die gebou in Prinsloostraat was.

4.—STEEDS VOORWAARTS.

Hoek van Skinner- en Van der Waltstraat.

OP 19 Januarie 1897 breek 'n feesdag vir die onderwysers sowel as die leerlinge aan toe die nuwe doelingेरigte skoolgebou op plegtige wyse geopen is. Dit was 'n groot verandering en teenstelling met die ou gebou in Prinsloostraat, want hier is twaalf ruim lokale, met glaspaneel geskei. Staande kon 'n onderwyser met een oogopslag waarneem wat in drie lokale aangaan. Die eerste lokaal regs, was die eiendom van mnr. J. Lub waar liggaamsoefeninge gedoseer is terwyl die aangrensende lokaal gebruik is vir kuns. Hierdie lokaal het ook gedien as vergadersaal waar elke môre met gebed en sang die dagtaak mee begin is. Sang is begelei met 'n orrel. Regs van die ingangseur was die hoof se kantoor waarin 'n goed toegeruste biblioteek, versameling van handwerkmodelle, handboeke vir onderwysers, ens. in netjiese glaskaste uitgestal was. Vir die Normaalklas is drie aangrensende lokale beskikbaar gestel.

Inspekteur Visser skryf dan ook later die volgende in sy jaarlikse verslag: „Nu alle klassen der Modelschool ruimer en flinker lokalen hebben betrokken, oefent dat een gunstigen invloed uit op de eenheid en den regel der Inrichting. Van een school, zoo goed toegerust, mag men met alle recht iets goeds verwachten”.⁵⁾

Uitwendig het die „Staatsmodelschool” weinig veranderinge ondergaan sedert dit in 1897 in gebruik geneem is. Die argitekture van die Transvaalse Departement van Openbare Werke wat vir die werk verantwoordelik was (na regte die hoof, mnr. F. W. Wagner),⁶⁾ het daarin geslaag om 'n gebou te ontwerp wat argitektonies as 'n sieraad beskou kan word. Dit is 'n waardige verteenwoordiging van die laat negentiende eeuse Wes-Europese boustyl, waarby behalwe van baksteen, van plaaslike sandsteen gebruik gemaak is om 'n harmoniese geheel te skep. Die ideale wat die owerheid in gedagte gehad het met die oprigting van 'n modelskool is hier verwesenlik want nie alleen moes die gebou vir die opleiding van toekomstige onderwysers dien nie, maar dit sou 'n modelskoolgebou word, 'n voorbeeld wat die Regering in verband met die bou van skoolgeboue voor oë gehad het. Dat die skool in hierdie opsig aan sy doel beantwoord het, is duidelik aangesien dit tot enkele jare gelede nog as skool in gebruik was.

Die bestaande gebou van die „Staatsmodelschool” is nog een van die weinige herinneringe aan die uitvoering van die jarelange beoogde planne van die Transvaalse Republikeinse owerheid om, behalwe 'n deel van die onderwysorgaan aan die ouers oor te laat, self die voortou te neem waar en wanneer dit nodig geag is. Hierby kan ook genoem word die verwaarloosde gebou van die voormalige Staatsgymnasium in Proesstraat en die „Staatsmeisjesschool” („Hamilton School”) in Visagiestraat.

'n Kort oorsig — 1897 to 1898.

1897: Met die aanname van die klasse in 1897 was daar 236 leerlinge wat

aangegroei het tot 242 gedurende die jaar. 21 leerlinge lê die toelatings-eksamen tot die Gymnasium met goeie gevolg af en 87 persent word bevorder na hoër klasse. Leerlinge wie meer as twee-derde van die maksimum aantal punte behaal het, ontvang getuigskrifte. Die 19 kandidate was baie trots op hierdie erkenning.

Mnr. J. P. Jurrius verleen tydelike hulp en mnr. R. D. de Wet bedank die onderwys. Mnr. M. de Groot word aangestel as musiek- en sang onderwyser. Mej. J. W. Wagner aanvaar 'n pos aan die „Staatsmeisjesschool”.

1898: Die jaar begin met 249 leerlinge wat aangroei tot 264. 91 persent word bevorder en 45 getuigskrifte is uitgereik.

Mnr. J. Lub aanvaar 'n prinsipaalskap op die goudvelde en mnr. M. Ribbens word in sy plek aangestel. Ander nuwe leerkrigte was o.a. mnr. J. Straatman (liggaamsoefeninge), J. P. Bredell, mej. B. van Breugel, en mnr. M. Vaandrager word aangestel as 3e leerkrig aan die Normaalskool.

„Inblijven.”

SONDERLINGE toestande het soms voorgekom. Een van die onderwyseresse het in haar klas 'n jongman gehad—baie ouer as sy self—wat in die Malabochoorlog 'n arm verloor het maar nogtans 'n opleiding aan die „Staatsmodelskool” verkies het bo 'n aangebode pensioen. Die onderwyseres het later getuig dat sy nooit voorheen so'n ywerige en gewillige leerling gehad het nie.

Daar is die geval van die bebaarde vader wat met sy vrou en drie kinders na Pretoria gekom het om hom as onderwyser te bekwaam. Saam met sy twee kinders is hy in die skool toegelaat om nog twee klasse te voltooi alvorens hy toegelaat kon word tot die Normaalskool. Sodoende is hy by die jong klomp ingeskakel. Op 'n sekere dag ken die klas nie hul les nie en die onderwyser — die hoof, mnr. Wagner — waarsku hulle om dit die volgende dag te ken. Dit het egter nie gehelp nie en die volgende dag kom die bevel, „Inblijven!” Die klas bly gedwee sit en die boeke word weer uitgehaal. Saam met die jongklomp sit die bebaarde vader en leer kliphard aan die les. Kort, kort kyk hy op en hersien die les uit die hoof. Toe hy weer 'n keer opkyk . . . daar staan sy twee kinders buite en wag dat vader moet kom. Mnr. Wagner moes die selfbewuste vader red met, „Jongens, gaat nu maar heen, morgen beter”.?)

5.—SEPTEMBER 1899.

DIE oorlog het die onderwys in Pretoria van die begin af ontwrig en so breek die herfsvakansie van 1899 ook aan met oorlogswolke dreigend op die horison. Met loodsware harte moes onderwysers en kinders afskeid neem van die „Staatsmodelskool” want geen een het geweet wat die toekoms sal bring nie. In die vergadersaal is die toestand deur mnr. Wagner aan die kinders geskets wat alreeds senuweeagtig en

opgewonde gewag het om hul deel op die slagveld by te dra. Na skriflesing en sang sluit die skool vir 'n onbepaalde tyd.

Die volgende is die name van die laaste onderwysers wat onderrig aan die „Staatsmodelschool” gegee het:⁸⁾

F. W. Wagner	Hoof van die „Staatsmodelschool” en Normaaalskool.
O. Boersma	1e onderwyser Normaaalskool.
C. R. Fowein	2e „ „
M. Vaandrager	3e „ „
N. Tromp	1e assistent „Staatsmodelschool”.
P. J. Möller	2e „ „
J. de Bruijn	3e „ „
J. J. v.d. Merwe	4e „ „
B. Veenemans	5e „ „
Vakant	6e „ „
M. Ribbens	7e „ „
J. P. Bredell	8e „ „
T. Joosten	9e „ „
Mej. B. van Breugel	10e „ „
Mej. M. Turkstra	11e „ „
A. F. Harington	Onderwyser vir Engels.
Dr. J. Fockens	„ vir Natuurwetenskap.
J. F. Hondius	„ vir Teken en handewerk.
J. Straatman	„ vir Liggaamsoefeninge.
M. de Groot	„ vir Musiek en Sang.

Die onderwysers en leerlinge word opgeroep om kantoorwerk, polisie-diens, Rooi-Kruisdiens, velddiens en ander werksaamhede in verband met die veranderde omstandighede te verrig, terwyl baie by die kommandos aansluit en hul plig op die slagveld nakom. Mnr. Wagner se seun wat ook aangesluit het, het op die slagveld gesneuwel.

Na die vakansie kom 'n geringe aantal leerlinge terug en die owerheid besluit om die „Staatsmodelschool” te sluit en as tydelike verblyfplek vir 'n aantal Britse krygsgevangenes in te rig. Soos bekend, was Sir Winston Churchill, tans afgetrede Britse Premier, een van die gevangenes wat in die skool aangehou was. Later ontsnap hy in 'n kooltrok van 'n goederetrein wat op pad was na Lourenco Marques.

Aan die verblyf van die Britse krygsgevangenes herinner vandag nog skilderye van die oorlogsterrein. In 'n eertydse klaskamer (tweede kamer vanaf die biblioteek, op linkerhand) is twee groot noukerige kaarte van die oorlogsterrein in Natal, Vrystaat en Transvaal, geteken. Dit is deur die owerheid bewaar deur dit netjies met 'n glaskas te laat omlys. Die stede en dorpe op die kaarte is met vierkantige rooi lappies aangedui, geknip van die omslag van Hofmeyer se leesboek: „Kijkjes in onze Geschiedenis”.

Net eenmaal gedurende die oorlog is die skool weer in gebruik geneem as „High School” vir seuns en dogters en as sodanig die skakel vorm tussen

die huidige „Pretoria Boys' High School” en die „Pretoria Girls' High School”. Op 4 Junie 1900 bedreig die troepemag van Lord Roberts Pretoria en die hoof ontvang kennis om die sleutels van die skool aan die offisiere te oorhandig.

Die einde van die „Staatsmodelschool” was daar en so sien mnr. F. W. Wagner dit: „Een belangrike periode in mijn leven was afgesloten, maar vergeefs gewerkt had ik zeker niet. En al mocht ook al de groei der jonge natie tijdelik belemmering ondervinden, vernietigd was het gebouw van ontwikkeling en beschaving niet, waarvan ik, gedurende een goed deel van mijn leven, mijn beste krachten gewijd had. Anderen zullen komen en zullen voortbouwen op het fundament ons gelegd van arduin, hard en onvermurwbaar als dat van Pretoria's Modelschool”.⁹⁾

6.—DIE T.O.D. BIBLIOTEEKDIENS.

DIE „Staatsmodelschool” het vir etlike jare nog as skoolgebou gefunksioneer. In Julie 1951 neem die Transvaalse Onderwysdepartement Biblioteekdiens die gebou gedeeltelik oor tot Mei 1956 toe die hele skoolgebou tot die Biblioteekdiens se beskikking gestel is.

De biblioteek bestaan uit twee afdelings, naamlik 'n Skoolbiblioteekafdeling en 'n Onderwysbiblioteek. Eersgenoemde word beskou as 'n modelbiblioteek en word ook so ingerig. Waar die „Staatsmodelschool” onder andere moes dien as 'n model vir ander beoogde skole, vind ons dat daar nog steeds, alhoewel in 'n ander hoedanigheid, met daardie doel voortgegaan word. Hierdie Skoolbiblioteek dien as 'n model vir wat beoog word met biblioteke in skole en leerkragte het vrye toegang om sodoende kennis op te doen. Die Onderwysbiblioteek het op 7 Junie 1957 oor 46,287 boeke beskik. Hierdie getal het aangegroei tot ongeveer 50,000 gedurende die afgelope jaar.¹⁰⁾

Waar die „Staatsmodelschool” so'n groot rol in die opvoeding van ons jeug gespeel het, daar vervul die gebou as sodanig nog steeds die funksie as opvoedingsinrigting en as 'n model. Histories beteken die gebou vir ons ook veel en ten slotte mag verwys word na 'n artikel in „The Pretoria News” (die datum is ongelukkig onbekend) waarin, onder die opskrif „More about an old School” deur dr. J. A. Kieser verklaar is: „All in all there is reason enough to have this historical building proclaimed an historical building”.¹¹⁾

¹⁾ Gedenkboek — Vereniging van Onderwyzers, bl. 94.

²⁾ Gedenkboek — bl. 95.

³⁾ Gedenkboek — bl. 97.

⁴⁾ Gedenkboek — bl. 101.

⁵⁾ Gedenkboek — bl. 106.

⁶⁾ Gedenkboek — bl. 104.

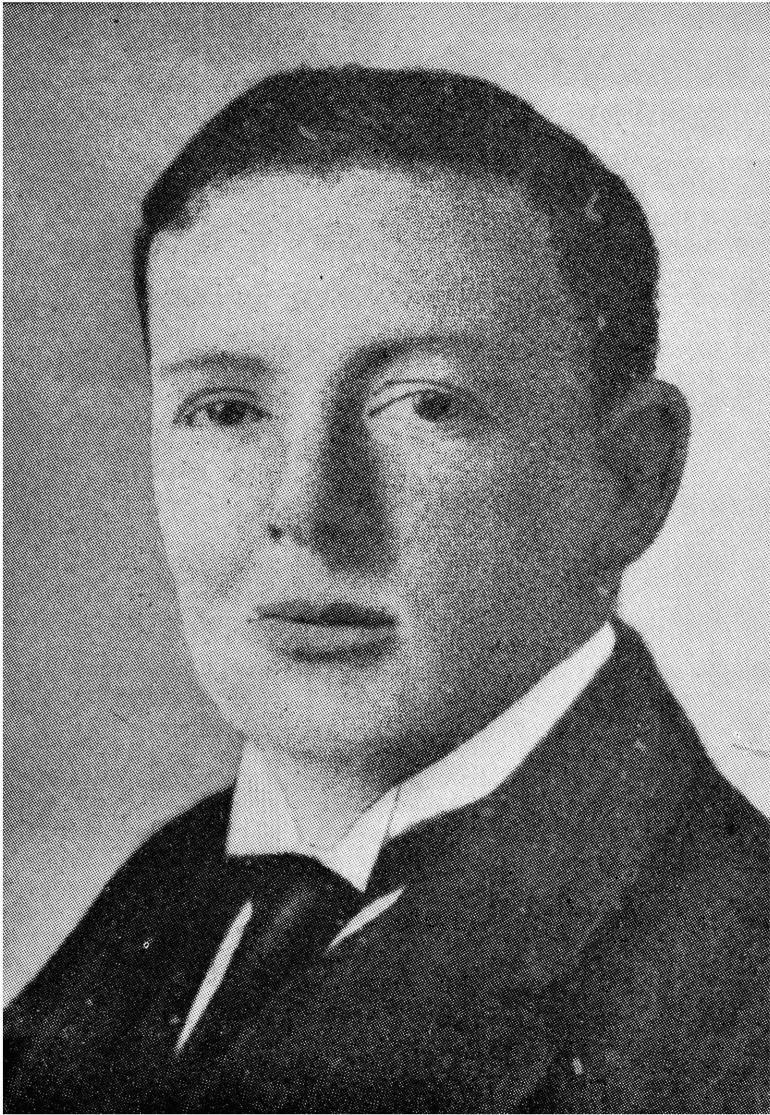
⁷⁾ Gedenkboek — bl. 108.

⁸⁾ Gedenkboek — bl. 109.

⁹⁾ Gedenkboek — bl. 112.

¹⁰⁾ Inligting verkry van mej. de Vos — T.O.D. Biblioteek.

¹¹⁾ Artikel in die Eeufeesuitgawe — „Pretoriana”.

*Sestig jaar gelede: WINSTON SPENSER CHURCHILL: Sixty years ago.
Spesiale korrespondent : „Morning Post” : Special correspondent.*